

Lahtised Lehed

„Olioni“ hinnata kaasanne

Nr. 8

August

1930

HÄRRÄ K. N. PORTREE

R. Kivit

PELJUA L. N. PORTREE

R. Kivit

Öndsate saar

Armastusele pühendatud kujund

(2. järg)

Järgmisel hommikul oli ta juba varakult minu juures. Ma õpetagu teda saksa keelt lugema, ja kirjutama ka... Ma olevat ju õpetaja... See nähtuvat talle kindlasti.

„Heameelega. Aga kas teie ka õpite?“

„Vend ütleb õele „sina“, mitte „teie“. Hea küll, ta tahtvat õppida.

„Kelle pilt on sul seal seinal — mõrsja?“

„Ei, selle nimi on Aspasias. Üks naisterahvas, kes teeb ilusaid laule...“ Ta vaatleb, vaatab siis minu otsa. Pisarad silmis.

„Kas võtaksid sa mind enesega linna kaasa? Teenijaks, lihtsaks teenijaks?“

„Võtaksin... Aga ei vastuta veel...“

„Kuidas ma sind armastaksin...“

Ma võtan ta käed pihku ja vaatan põrandale. Ei tea, mis teha Elliga. Olen kohmetunud, olen õnnetu. Kui see nõnda edasi kestab, mis pean ma siis peale hakkama.

Ma rahustan teda. Ta toob mulle värskeid lilli.

Pea tema seltsis minema paadiga sõitma. Ta näitab, kuidas ta oskab sõuda, kuidas oskab ujuda.

Ma keeldun.

„Siis uputan ma enese ära. Ka minu isa uppus merde...“

„Väga kurb. Aga ma palun, Elli, kannata veel uputamisega.“

Ta kannatab. Ta ainult naljatanud.

Kui ilus on ta oma naiivses, näib isegi, brutaalses kirguses. Mina pole ometi vähimatki põhjust annud. Kas veri ta soontes on segatud veiniga? Nagu lesbialnall?

Mis pean ma tegema?

Vara hommikul teatas mulle Lorents, et kui tarvis olevat, võivat kirja saata. Varsti minevat paat merele posti järele. Lorents kadus. Tal oli väliseid töid, külas uus hoone raiuda, rannal uus laev ehitada. Ta oli meister...

Kellele pidin ma kirjutama? Kirjastajale? — Ei, mul polnud kellelegi kirjutada.

Jälle ilmus Elli mu juurde.

„Kas näed seal seda püssi?“

Ehmusin. „Jah.“

„Sellega tahtis mind surmata see noor õpetaja-proua, kes elas oma mehega siinsamas...“ Mees tahtis vägisi minuga põgeneda. Aga ma polnud... us. Ta ei meeldinud mulle. Ja naine oli armukade. Sa palju naerda...“

„Ja edasi?“

„Ei midagi — sõitsid minema. Niisama nagu sinagi ära sõidad.“

Kostitasin teda šokolaadiga, klaasi veiniga. Asjatult hüüdles teda öde. Ta ei mõtlegi talle abiks minna, ainult surub end minu ligedale... Jutustab midagi side-

tut. Ja ma tunnen, kuidas ma libisen. Ja finaali saab mõlemale kurb... Varsti hakatakse meist külas kõnelema.

Ootamatult tuli midagi uut. Päästev kiir.

Merelt jõudis paat tagasi. Ja tõi kaasa kaks võõrast — meesterahva ja naisterahva. Ka need otsivat rahu siit öndsate saarelt... Tahtvat siin vaikselt veeta suve. Kes võivad nad olla — venelased, poolakad, juudid?

INTERMEZZO

Ma ei usu oma silmi: küla teel seisab unustamatu Lotta Brand! Nagu harilikult — peakene õlgade vahele tõmmatud, ise üle ninaotsa maha vaadates...

Tahan hüüda: Lotta, Lotta! Aga surun sõrme oma suule. Sest tema kõrval seisab mustas riides mees, silmitsedes süngelt ümbrust.

Mu süda põksub ägedalt. Kuid ma astun rahulisel sammul. Nad uurivad mind juba tüki maa tagant. Jõuan nende juurde.

„Milline üllatav sattumus! Teie siin?“

„Mullegi üsna ootamatu. Ei teadnud undki näha...“

Närvlikult pigistab Lotta mu kätt. Ja endal tõuseb puna palgele.

„See on mu mees, Andres Pastar. Ja mina olen nüüd proua Pastar...“

Naeratan. Olin juba kuulnud kõneldavat.

„Ja siin mu vana tuttav, möödunud kevadpäivil... eks ole?“

„Mida neist kevadpäivist! Pole väärt meelestada.“

„Teie olete ka Moskvas?“ küsib Pastar.

„Olin lühikest aega, vabakuulajana. Siis ep tutvusime preili Brandiga.“

„Nii, nii... Tal on palju tuttavaid... Teie aitate ometi meie elamist siin sisse seada. Eks ole?“

Heameelega!

Ja mu peas tekib tore mõte. Nüüd on mul võimalus Lorentsist lahti saada. Seal pole mul niikuinii loota rahu. Läheme minu juurde, kus peame lühikese nõukogu istungi. Lorentsi aktsiad on tõusnud. Ma kolin välja. Ja uued tulejad jäävad elama minu tuppa. Nad rõõmustavad selle üle. Ja Pastar surub tänades minu kätt.

Aga mina? Elli tahab mu asju kohe aita viia. Sest üleval magab tema. Mis ma veel viivitavat? Elli saab pahaseks.

Ainult seda mitte. Läheme Lorentsiga külavanema juurde tulejaid teatama. Külavanemal hea meel. Tulgu kas või terve Euroopa suveks saarele! On teenistust ja viina.

Pole aega kaua kaaluda. Kummaline on mu ettepanek. Ma asun tuuleveskisse. Kolmeteistkümmendasse arvu järele. Üsna metsa äärde, mere lähedusse. Veski on praegu tühi. Ja mulle on vaja üksindust. Muidu ei saa ma tööd teha. Lorents saab sellest aru. Külavanem on nõus. Üüri joovad nad Lorentsiga mõlemad ära... Parempoleks ohverdada koolile. Aga pole minu asi.

Pärastlõunal olen ma juba uues korteris. Veski on veel üsna korras. Ja teda võib suure palgi ümber ringi keerata. Terve oma elamu võin alati seada alla tuule. Alumine kord, kus jahvatuskivid, jääb mulle laoruumiks. Aga residents tuleb ülemisele korrale. Ruumikas ümargune kambrikene. Väike aken, pisikeste rohekate klaasidega, annab valgust küllalt. Teda saab avadagi. Jahu lõhn. Luugi kohal, kust vili puistatakse kolusse, asub mu laud. Põrandale laotame hülgelahad. Samuti redeli otsa juurde eeskotta. Ja meriheintel magades tuleb mulle magus uni. Elli on mulle hoolikalt abiks. Temalegi meeldib mu algupärane mõte. „Ja ma tulen siia sind külastama,“ lisab ta juurde.

Ma ei lausu sõnagi.

Kui kõik on korda saanud, tuleb terve meie asundus kokku. Naerame, keerame mu suvilat ringi ja laulame „Kord oli üks möldri tütar...“ Lotta oskab hästi sõnu kui ka viisi. Meie ainult leelutame kaasa. Ja roosilisel õhtul lahkume roosilises tujus.

Kustutan küünla ja avan akna. Vahin jälle valgesse öösse. Tähed siruvad jällegi. Rohutirtsud häälitsevad. Meri on nii ligidal ja kuulda on ta lainete erilised meloodiad. Öösümfooniat. Nüüd algab mu vaikus. Rahu ja tasakaal terves olemuses. Nüüd alustan ma arvepidamist eluga. Nüüd, mu magus vein — mu kibe töö. Ideedest, mis tulevad ülevoolavast südamest, pakitseb juba pea... Algab suur ja kaunis loomingu moment.

Aga ootamatult ilmunud Lotta Brand? Kord oli midagi meid ühendanud. Peaaegu olime kokku sulanud. Aga varblased peletasid üksteisest eemale. Tookord Moskvast. Juba puhkas ta valge peakene mu rinnal ja huuled sosistasid midagi magusat, kuid närtsivat. See on ununud. Ta on kunstnik. Ta on andekas. Ta valmistub nüüd kuhugi suuremale näitelavale... Suurte teede tallaja. Ta on teadlik... Aga... Mis „aga“?

Ja Pastar? Tean, tean. Ta on teadusemees. Ta urgitseb meie ühiskonna muhenevat koort. Opereerib ja analüüsib. Tema kirjatööd mõnesugustest sotsiaalsetest küsimustest on juba saanud tuttavaks. Võibolla tulevane dotsent... Ei, ei! Elu käest ta ei pääse. Aga see kombinatsioon: Lotta ja tema! Võib olla, et seda naist võib ka uskuda.

Parem sellest kõigest mööda minna. Mis olnud — on olnud. Kõige parem on, kui inimene on üksik... Nii ütleb Schiller *Tellis* ja Ibsen *Stockmannis*.

Jah, kui ta on üksik. Ja ümberringi kohiseb ühiskonna meri... Kussu, kussu...

THEMA

Iga päev kohtas meie väike asundus Lorentsi juures. Sinna käisin ma lõunasöögile. Seal koostasime igale päevale kava, mida teha, kuhu minna. Ja sellest pidasime kinni. Saarekene sai juba varsti läbi käidud. Olin suutnud juba midagi kirjutadagi. Elli oli muutunud häbelikumaks ja tagasihoidlikumaks. Lotta ja Andres olid minu juuresolekul alati korrektsed ja teineteise vastu jahedad, nagu head sõbrad. Isegi juttu vestsid nad vähe. Lotta algatas alati midagi ja arutles, kuna mina vastu vaidlesin. Ja nii kestis meie kõnevädin sageli veel kaua edasi, kui Andres juba töö juures istus. Siis oli tal viisiks ütelda: „Palun, viige see naiste parlament üle kuhugi teise linna...“ Ja meie läksime värskesse õhu kätte.

Kord, hallii päikesepaisteta päeval, kui kurbus oli laskunud saarele, merele ja minu tunnetele, ilmus mu juurde Lotta. Erutatud, rahutu.

„Mis teil on?“

„Ei midagi, tulen meelt lahutama. Kodus on igav.“

„Kuidas igav? Kas teil pole tööd?“

„...Tööd, tööd! Äh, teie igavesed tööapostlid! Kui kenad on teie sõnad! Kui kaugel, näiteks, olete juba oma romaaniga? —“

„Pole viga, edeneb...“

Edeneb... Ha-ha-ha! Noh, siis lugege ette. Ma keedan teed ja kuulan.

Vaimustusega hakkasin ma lugema. Suure hooga kirjeldasin talle kaht esimest peatükki. Ta kuulatas, vahtides petrooleumkeetja punasesse tulde...

Õndsate saar saab vist sellele teosele nimeks. Ümberkaudne loodus ja primitiivsed inimesed, kes elavad tervest kultuurilmast umbes sajandi võrra taha jäänuna, jätavad isesuguse mulje. Nagu imede saar, mille meie praegu oleme avastanud, mis alles hiljuti merest kerkinud. Ainult vana sammaldunud kirik tunnistab, et siit on sajandid üle käinud... Sellisel tagapõhjal joonistan ühe noore, andeka, kauni inimlapse, kes püüab tungida kõrgemale sellest elust. Ta satub konflikti kultuurinimesega ja osutub seesmiselt liig jõuetuks, põgeneb suurest elust, mis valitseb teispoole merd, tagasi, ja lõpetab enese üle kohut mõistes siinsamas vaikselt saarel kõik arved elu idülliga...

„Ma tean juba. See on Elli. Pole raske ära arvata. Ja see kultuurinimene olete teie ise...“

„Võibolla Elli, võibolla mõni teine. Ja õndsate saar on ainult sümbol. Sest leidub ju sääraseid kultuuritagusid „saari“ ka meie ühiskondliku ja ideelise elu meres. — Teie terav pilk on mulle juba tuttav... Lotta Brand — see nimi! Kõlab ikka veel kõrvus. — Nii tihti olen mõtelnud teist.“

„Mina vähem. Siiski olen vahel mõttes viibinud möödunu juures. Ja praegused hetked meelestavad mulle jälle neid õhtuid, kui närisime kuivi kringleid, soojendades end mõlemad vähem vahest ahju kui kunsti igavese tule paistel...“

„Ja Moskva pakane näpistas meie sõrmi ning hinge.“

„Jah... Aga miks teie tookord siis midagi ei lausunud?“

„See pidi tulema iseenesest. Mis kunstlikult esile kutsutud, see ei kõlba. Aga nüüd on liig hilja...“

„Liig hilja, ütlete teie, — liig hilja? Kunagi pole liig hilja! Kas kuulete?“

Lotta hääles tundus selline eneseusaldus, et ma ehmusin, nii enese kui ka tema sõnadest. Ta vaatas mulle silmi nagu öökull. Ja ta huuled värisid nagu kaks haavalehte.

„Jah, Elli on huvitav tütarlaps... Ma sooviksin olla tema asemel. Ei mingit eesmärki, ei mingisuguseid kunsti intriige ega ahelaid, ei valu ega võitlust... Tõesti õnnis... Ainult maa, taevast ja meri. Vahest ainult väiklased, kitsad igatsused.“

„Siin on ka metsi. Ja need kohavad mõnikord. Kas võite aimata, milliseid saladusi mühab mets, kui ta nii arusaadavalt laulab kaasa laine kohinale? Teie ei või seda teada...“

„Tõesti? Teie arvate, et Ellis on see kõik veel kütkes, mis meis mõlemais juba lahti päästetud?“

„Võibolla ta on nagu teie noorem õde: kasv, silmad, hääle kõla.“

„Imelik. Ta on minu sarnane. Kummaline kokkusaatus.“

„Lotta, vabandage, minu poolt veel midagi.. Mis olnud, on olnud, — jäägu. Aga meie jääme ometi alati sõpradeks?“

„Sõpradeks, sõpradeks.. Vahest kah. Noh, olgu!“
Ja uurivalt vaatas ta mu silmi. Puuris hingesse. Ma ei suutnud keelda, mul polnud kilpi kaitseks..

„Siis veel üks küsimus — viimane, nagu sõbrale. Kas teie oma meest Andres Pastari tõesti armastate?“

Ta oli üllatatud. Näris huuli. Tahtis ütelda vist midagi teravat. Kuid võttis end siis kokku ning lausus kindlalt ja selgelt, heites minule särava pilgu:

„Ei!“

Ma ei saanud kaua sõnagi suust. Kehitasin ainult õlgu. Ta lõikav, hõiskav hääl solvas ja piinas mind..

„Ja teie, mu sõber, mis olete siis teie terve selle aja jooksul läbi maitsnud? Õnne, palavat ja tõsist armastust? Ja nüüd olete juba jäätükk. Teie mõõt on juba täis? Pole enam midagi tarvis. Nüüd hakkate siis kirjeldama, mis veel nagu läbi udu on meelde jäänud.. Mõnitate, naerate ja resoneerite kõige üle..“

„Lotta, teie eksite. Mul pole midagi selletaolist olnud. Olin enne ja olen praegugi kõigest sellest vaene, alles veel jänunev, mitte juba jääks külmanud.. Ma olen üksi.. See on mu saatus..“

„Ja teie võite veel küsida, miks ma nõnda olen teinud? Eks võinud vahest olla tarvis tugipunkti, kui tuleb ootamatult sassimine.. Ha, ha! Siis teadke: ma olen seotult vabam kui teie.. Kas tahate tõestusi?“

Ja ta hõõguvad suured sinisilmad libisesid mu üle, nagu sinine taevavõlv kummub üle musta maa. Ja minus puhkes avar, päikesepaisteline, juubeldav uus maailm. Ma oleksin põlvitanud ta ette ja võinud suudelda, suudelda..

„Lotta, Lottakene!“ kõlas alt Pastari hääl. „Mis teie seal teete?“

„Loeme värskelt küpsetatud romaani!“ hüüdis Lotta valjult, joostes trepist alla ja heledalt naerdes.

„Tulge alla ka teie, paljutootav geenius! Lahkuge oma tuvipuurist, pardon, tuulepööratavast Parnassist!“

Ja meie kõndisime kolmekesi mööda halli mereranda, mööda sopilisi kaldaid, lugedes igat lainekest, mis paitasid suuri kive, nagu elamused kivistuvaid südameid..

„Õndsaks nimetate teie seda väikest maa kolmnurka siin märjas elemendis..“ algas Pastar. „Ja inimesi, kes siin elavad, õnnelikeks? — — — Teie võite ju jääda oma unelmate juurde, võite kirjutada isegi romaani.. Aga mina kujutaksin seda kõike nii: Saart nimetatakse „õnnetute saareks“. Elanikud on Skandinaavia kitudunud vikingite järeltulijad. Kari vaarao tõugu, logisev puuader gootide pärandus, hülgeküttimise riistad Olafi aegadelt. Kalapaadid olid Kaarel XII. päivil paremad. Vaadake, isegi sadamat pole nad sajandite jooksul suutnud enestele ehitada. On paaditeelt ainult mõned kivid eemale veeretanud. Hülgeline flegma ja laiskus. Juba ammu voolab nende soontes hülge veri. Ilma nende elukateta oleksid nad juba ammugi saarelt kadunud. Ime,

et nad puutüvest pole enestele rainunud hülge kuju ja ei kummarda seda. Ilma hüljesteta poleks neil ju napsi. Rasv ja nahad sulatatakse ümber alkoholiks — see on nende alkeemia. Ja nad joovad päevad ja ööd, avalikult ja salaja. Joovad naised ja lapsed. Joobnult sõlmitakse abielud, mille üle kultuurinimesel juuksed püsti tõusevad. Seguneb kõige lähemate sugulaste veri. Kui kaua võib see nõnda kesta? Aasta paarikümne pärast on pooled neist väljasurevad idioodid. Hiljemini süüakse siin vahest juba inimeseliha ja rüübatakse viina peale. Meie kolmekesi peaksime juba rippuma orgi otsas tuel. Jah, ärge naerge! On veel üks paik: väike kirik. See seisab juba kakssada kuuskümmend aastat oma kohal ja vaatab liiva seest flegmaatiliselt sellele tööle, mida ta on tegemata jätnud. Tumm etteheide. Ja Gustav Vaasa II. kingitud piibel vaikib häbi pärast. Ta saab varsti 300 aastat vanaks (trükitud 1618. a.). Talle kaebavad ruhnolased iga aastaga ikka raskemaid ja raskemaid patte ning kuritegusid. Ei varastata? Ise varastavad üksteise tagant. Õpetajagi ei suuda aastat välja kannata. Põgeneb nagu vanglast igal suvel. Kool on alles viimastel aastatel asutatud. Kas on võimalik kellegagi juttu vesta? Neil on aastad ja päevad segi läinud. Ja nad ei teagi, et nende taga on olemas maailm. Nende mõttevald on metsik. Kõnelevad maast, kuid sealsamas juba pilvedest, tubakast ning koertest ja kõik kaldub jälle hülgerasvale. Naised ähivad ainult ja loogikat pole neil olemaski. Ma küsisin teid veskile. Üks juhatas mind päästepaatide juurde, teine sohu. — On juba ette tulnud enesetapmisi. Neil on hoopis teine iseloom kui meil. Tulgu siia kas või kapital, kui võiks sündida säärane ime. Ka see ei suudaks neid äratada. Neil pole mingisugust suhtumust, mingit sotsiaalset korda. Ei majapidamist ega muret homse päeva eest. Täieline loomaaed! — On vahest mõni üksik õnnelik erand. Aga vaadake teda viie aasta pärast. Ta ise ei võitle enesele midagi kätte. Võtke ta enesega kaasa — vabandage — kolme kuu pärast on ühiskondlike ohvrite arv saanud ühe võrra suuremaks. Ma tean, ta on väga õnnetu. Mis teha, küsite teie.. Ma ei tea. Siin peavad tulema uued vallutajad ja vana pesa tuleb põhjalikult hävitada. Kui mitte, siis hääbub ta iseenesest..“

„Ma vaidlen selle vastu. Ma usun elu ja tema arengut, ilmugu ta millisel kujul tahes. Kasvab läbikäimine maaga, voolavad juurde uued elemendid. Parandavad kõik. Meie ise, kui elaksime siin aastagi, võiksime palju parandada, kas või isikliku mõjuga ja algatusega.“

„Vahest võiks siia koguni laevaehituse asutada? Suurepärase mastipuude mets! Uskuge mind: kolme kuu pärast põletatakse laevaehitus maha ja ettevõtjad kihutatakse minema. Samuti Lorents ja temasarnased..“

„Ei usu!“

„Nagu tahate.. On olemas sellised päästmatud kolgad.“

„Sina, Andres, pole täna heas tujus.. Ka mina arvan teisiti. Nagu võiks juba loomusest keegi halb olla ja päästmatu!“ resoneeris Lotta. Läksime vanast kalmistust mööda. Rida ühetaolisi katustega riste. Ilma perekonnanimedeta. Ainult eesnimedega. Kõik ühesugused, lõikheinaga ummistunud.. Pole isandaid ega sulaseid.

(Järgneb.)

Meie akadeemilisi naisi

*Selma Weisserik
arst*

*Salme Wiisel
arst*

*Alma Ostra-Oinas
jurist*

*Irene Raag
germaani fil.*

*Marie Vogell
inglise fil.*

*Alice Naelapea
romaani fil.*

*Cäcilie Rikman
fil.*

*Else Jürgenstein
germaani fil.*

*Helmi Oswet
mat.-loodust.*

*Eleonore Eller
inglise fil.*

*Gerda Rosenthal
germaani fil.*

*Elvine Nieländer
romaani fil.*

*Mari Pung
arst*

*Lydia Rätsep
loodustead.*

*Tamara Volmer
inglise fil.*

*Helmi Mihkelson
loodustead.*

*Margarit. Waldmann
romaani fil.*

*Marie Saar-Koff
fil.*

*Hilja Tulp
mat.-loodust.*

*Adele Tomingas
loodustead.*

*Leontine Woormann
inglise fil.*

*Amanda Musekant
usuteadlane*

*Gerda Wolter-Kondas
inglise fil.*

*Minna Melts
mat.-loodust.*

*Leida Kutti (†)
majandusteadl.*

*Marie-Vilh. Mirka
loodustead.*

*Liesbet Wutt
arst*

*Helmine Jakobson
eesti fil.*

*Nelly Maddison
loodustead.*

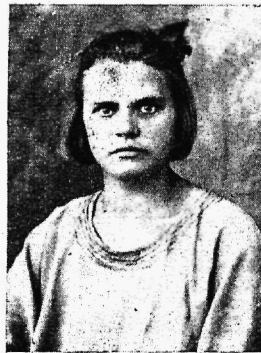
*Ida Inn
jurist*

*Linda Schneider-Kase
mat.-loodust.*

*Salme Suik
agronoom*

*Amalie Fuks
agronoom*

*Salme Pruuden
fil.*

*Ella Tilk
majandusteadl.*

*Olga Põderson
mat.-loodust.*

*Elisabeth Masing
keemik*

*Vilhelmine Mülberk
mat.-loodust.*

*Lisette Kotkas
majandusteadl.*

*Hedvig Rosenberg
germaani fil.*

Herbert Normann, dr. med.

Karl Abraham Hunnius ja eesti tervistusmuda

Meie kodumaa üheks suurimaks rikkuseks on selle tervistusmuda, mis eesti muda-ravimiskohtadele andnud teenitud kuulsuse. Siia lisanduvad veel head ilmastulised olud ja loodusilusad merirannad, mis teevad arusaadavaks tuhandete haigete kokkuvalgumise suvekuudel meie muda-ravimisasutisisesse, seda enam et need asutised, eriti Haapsalu ja Saaremaa omad, võivad uhkusega tagasi vaadata pikale tegevus- ja arenemisajale.

Kelle poolt ja kunas meie tervistusmuda esimene kord tarvitusele võeti, pole täpsalt teada, igatahes oli selle tervendav toime tuntud kohalikel mereäärseil elanikel juba ammu enne arstilist tarvitamist. Tuleb oletada, et siin, nagu inimsoo teistegi saavutiste korral, on osa etendanud juhus: haiged, kes ära katsunud kõik ravimivahendid ilma abi leidmata, on arvatavasti muda läbi paranenud ja selle tarvitamist soovitanud ka oma ligemaile. Olgu veel rõhutatud, et meie tervistusmuda, mis kogu rea tõvede juures tarvitusel, erilise kuulsuse omandas jooksvatõve ravimisel, mille all iseäranis kannatab meie füüsiliselt töötaja rahvakiht, eriti rannaäärsed kalurid.

Meie tervistusmuda, nagu igasugunegi merimuda, on tekkinud taimelise ja loomalise päritoluga orgaaniliste olluste kaua-aastase ladestumise teel, kuhu tulevad juure veel anorgaanilised osised peenelt jaotatud seisundis, nagu savi, liiv, silikaadid, kriit, murenenud kivimasside rauda ja mangaani sisaldavad osakesed ja soolad, milliseid sisaldab vesi, kus ladestub muda. Aeglaselt toimuvad vees mitmekesiste bakteritelliikide kaasabil oksüdatsiooni ja reduktsiooni protsessid, kusjuures mõningaist väävlisooladest tekib väävelvesinik, milline annab mudale tema erilise iseloomustava lõhna. Tumeda värvi annab mudale selles tekkiv väävelhapu rauaalahapend; mudale lisanduvad veel teatud mikroorganismide toimetel tekkinud kolloidaalsed ollused, millest olenevad muda tihe konsistents ja plastilised omadused. Ka on meie mudas leitud broomnaatriumi ja joodnaatriumi jälgi (A. Falck).

Seda meie tervistusmuda, mille omadused meie päivil võrdlemisi täpsalt ja igakülgset uuritud, tarvitati alul, nagu juba tähendatud, juhuslikult, hiljemini puht empiirilisel, katselisel.

Tervistusmuda esimene analüüsimine, selle tervistustsüü äratundmine ja ravimivahendina laialt tarvitamisele võtmine on tihedalt seotud kauaaegse Lääne maakonna arsti Karl Abraham Hunnius'e nimega.

Hunnius, sünd. 23. juulil 1797. a. Tallinnas sealse suurkaupmehe Karl Hunnius'e pojana, omandas üldhariduse oma kodulinnas Toomkoolis, õppis 1815—1819 Tartu ülikoolis arstiteadust, oli 1820. a. alates tegev Haapsalus tookordse Lääne maakonna arsti Gustav Printz'i¹⁾ abina, ja promoveerus arstiteaduse doktoriga Tartus 12. oktoobril 1821 väitekirjaga „De morbo Sinni wil²⁾ nominato, carbunculo quodam Esthoniae rusticis endemio“. („Sinni wil'iks nimetatud haigusest, teatud endeemilisest eesti talupoegade karbunklist“). Oli siis Haapsalus invaliidide komando hospitalis arstiks

Dr. med. K. A. Hunnius

ja 25. nov. 1830 kuni oma surmani 28. apr. 1851. Lääne maakonna arstiks. Maetud Haapsalus.

Ligi 30 aastat (1821—1851) tarvitas dr. Hunnius oma laialdases praktikas tervistusmuda heade tagajärgedega, analüüsis teda ja uuris ja tema algatusel ja pealekäimisel ehitas Haapsalu esimese avaliku muda-ravimisasutise krahv Magnus de la Gardie 1825. aastal. Sellest ajast algab Haapsalu kuurordi ajalugu.

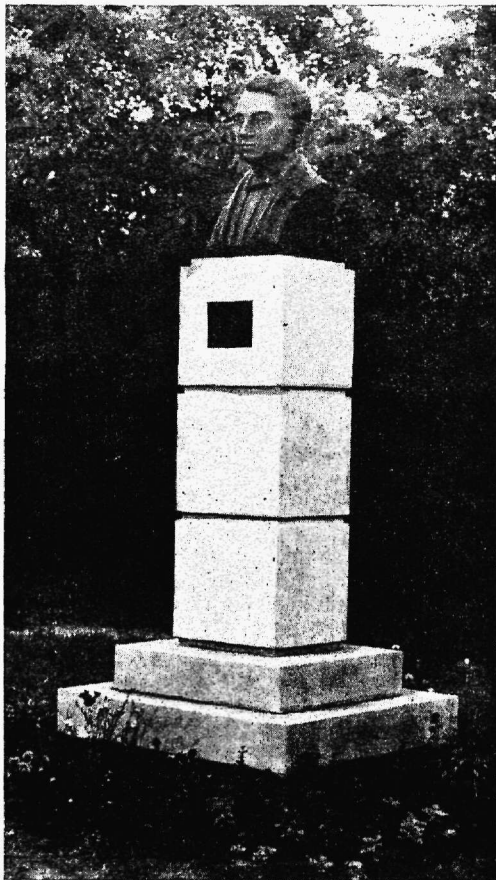
Haapsalu esimene muda-ravimisasutis ei jäänud aga kauaks krahv Magnus de la Gardie kätte, vaid anti juba sama 1825. aasta juulikuul 2. päeval müügi teel edasi apteeker Br asche'le.

Uus omanik seadis ostetud ravimisasutises sisse 6 vanni ning katsus tarvitajatele kümbluste võtmist teha võimalikult mugavaks ja kättesaadavaks. Kuid juba mõne aasta pärast selgus, et sisseseade siiski ei vasta nõuetele: nimelt ei suudetud asutise ruumes saada ühtaolist temperatuuri; see oli riietamistubades tunduvalt madalam kui vannitubades, milline puudus alles 1832. aastal kõrvaldati otstarbekohase ahju läbi. Mõni aasta varemini sai Br asche muda-ravimisasutis ka duši.

Kuna tarvitajate arv Haapsalus iga aastaga hakkas suurenema, jõuti otsusele, et üksainuke muda-ravimis-

1) Gustav Printz, sünd. 1774. a., valiti I. Brennsohn'i andmeil 21. apr. 1820 Lääne maakonna arstiks ja ülendati 18. apr. 1823 staabiarstiks. Ravis ühe *Typhus contagiosus*'e (nakkava kõhutõve) taudi ajal 25. juulist kuni 13. novembrini 1826 Haapsalus 896 haiget, kellest surid ainult 66; vabalt tegeleva arstina on ta rõugeid pannud 13 000 ja Lääne maakonna arstina 2 744 lapsele, kokku 15 744 lapsele. Suri 19. okt. 1830.

2) Arvatud sinised rõuged (blaue Blattern). Huvi on siinkohal märgendada, et Fr. Rob. Faehlmann oma kirjas F. R. Kreutzwald'ile 27. nov. 1847 samuti peatub siniseil rõugeil, tähendades, et seesugust eestlaste spetsiifilist ja endeemilist haigust ei olegi, nagu seda väljendatud mõnelt poolt, vaid et tegemist on ant-raksi, loomakatku karbunkuleiga.

K. A. Hunniuse mälestussammas

asutis kõiki haigeid ei saa rahuldada. Ja nii tekkisid Brasche asutise kõrval juba 1834. a. kaks vähemat. Kõige õigem oleks muidugi olnud ehitada uus suur ja otstarbekohane ravimisasutis, kuid selleks puudusid vastavad ainelised võimalused. Ka oli sisseseade juba tunduvalt vananenud, eriti puudulikud olid dušid ja alles 1840. a. läks korda saavutada paremat sisseseadet.

Samal 1840. a. oli tung muda-ravimisasutisisesse seda-võrt suur, et tuli juure ehitada veel neljas asutis. Nii oli siis Haapsalus neli asutist, nendest kõige vanem ja suurem Brasche omandus, kuna teised, ehitatud kaupmees Holm'i (viimasest võrsus hiljem Büll'i kumblusasutis), kellegi Eckermann'i ja Siem'i poolt, olid väikesed ja igasuguste mõnususteta. (1830. a. oli isegi Hollberg'i saunas sisse seatud 2 mudavanni.)

Pööre Haapsalu muda-ravimisasutiste ajalöös tuli 1845. a. Nimelt oli väsimatul K. A. Hunnius'el korda läinud muda-ravimise vastu huvi äratada Hiiumaa Suuremõisa parunis Ungern-Sternberg'is, nii et 1845. a. viimase kapitaliga Haapsalus hakati ehitama ajakohast ravimisasutist, mis juba välismaa omadega võis võistelda. 1846. a. üüriti uus kumblusasutis välja ning avati tarvitajale. Selle asutise avamine ei jäänud muidugi mõjuta teiste väikesemate peale, mis juba mõne aasta pärast läksid hingusele. Nii jäid Haapsalu kaks muda-ravimisasutist, kõige vanem Brasche oma ja Ungern-Sternberg'i kumblusasutis, mis 1848. a. müügi teel läks Althoff'i kätte. Viimane viis veel mõned uuen-dused läbi, ehitas juure mõned ruumid, muuseas salongi

ühes klaasakendega rõduga, kus haiged võisid oodata ja puhata ja kus dr. Hunnius kavatses oma suure praktika kõrval pealelõuna tundidel vastu võtta haigeid, kes teda veel näha soovisid. Kahjuks lõpetati ehitus alles 1 aasta peale dr. Hunnius'e surma. Sellest dr. Hunnius sen. ja parun Ungern-Sternberg'i poolt ehitatud asutisest võrsuski hilisem dr. med. H. Arroneti ja dr. Krusenstiern'i muda- ja supelasutis.

Olgu veel tähendatud, et krahv Magnus de la Gardie kumblusasutis 1856. a. ümber ehitati ja 1877. a. tollaegse omaniku bürgermeistri ja apteekri Bergfeld'i poolt suurendati. Meie päivil on see asutis Haapsalu linna omandus ning kannab „Haapsalu linna muda- ja supelasutise“ nime.

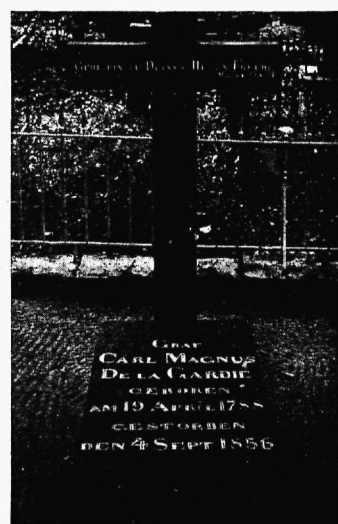
Kuid huvitav on peatuda lühidalt ka meresupluse ajalool Haapsalus. See oli suvel 1805. a., nii siis 20 a. enne esimese Haapsalu muda-ravimisasutise ehitamist, kui apteeker Brasche esimesed sammud astus, et meres oleks mõnusam kumblada. Ta ehitas ujuva supeltelgi, keskel neljakandilise supelkastiga. Paadiga sõideti supeltelgini ja supeldi päiksepaisteta kinnises ruumis. Selle supeltelgi puudused olid nähtavasti juba siis selged ja mõni aasta hiljemini püüdis tooaegne Lääne maakonna arst Brossmann¹⁾ tarvitusele võtta supelvankrid, nagu Põhja mere teistes supelkohtades. Kuid kuna Haapsalus puudus kõva mere põhi, samuti vee tõus ja mõõn, ei löönud Brossmann'i supelvankrid läbi.

Aastal 1812. tuli esimesena mõttele ehitada merre majakest ja seda ühendada maaga purdega endine tollivalitseja Heinrich von Bock. Ja Bock ise ühes kellegi tuttava perekonnaga, kes tema juure oli sõitnud külla, olid esimesed, kes selles majakeses kumblasid. Tõsi, esimeses majakeses oli ka veel olemas neljakandiline supelkast keskel, kuid see kadus lähemate aastate jooksul. Ent Bock'i poolt läbiviidud majakesed meres,

¹⁾ Johann Gottlob Brossmann, sünd. 1762, sooritas Brennsohn'i järel mediko-kirurgi eksami 15. apr. 1798 ja oli 9. okt. 1804 kuni oma surmani 13. veebr. 1820 Lääne maakonna arstiks.

Rist K. A. Hunniuse kalmul

Krahv Magnus de la Gardie kalm

olgu mitmesuguste uuendustega, on jäänud püsima tänini...

Ühes supelelu ja muda-ravimisasutiste arenemisega Haapsalus hakati ka linna ilule tähelepanu pöörama. Ja siin on jälle unustamatud teened Hunnius sen. ja apteeker Bergfeld'il, kes laiendasid alguses ainult 1½ kuni 2 sülla laiuse „promenaadi“, millele aluse pani rae-härra Berg 1831. a. ja mida hiljem veelgi laiendati ja praegu Haapsalus „suurt promenaadi“ kujundab. Ka Haapsalu lossi lähedal asuv ilus park on tekkinud Hunnius sen. eestvõttel.

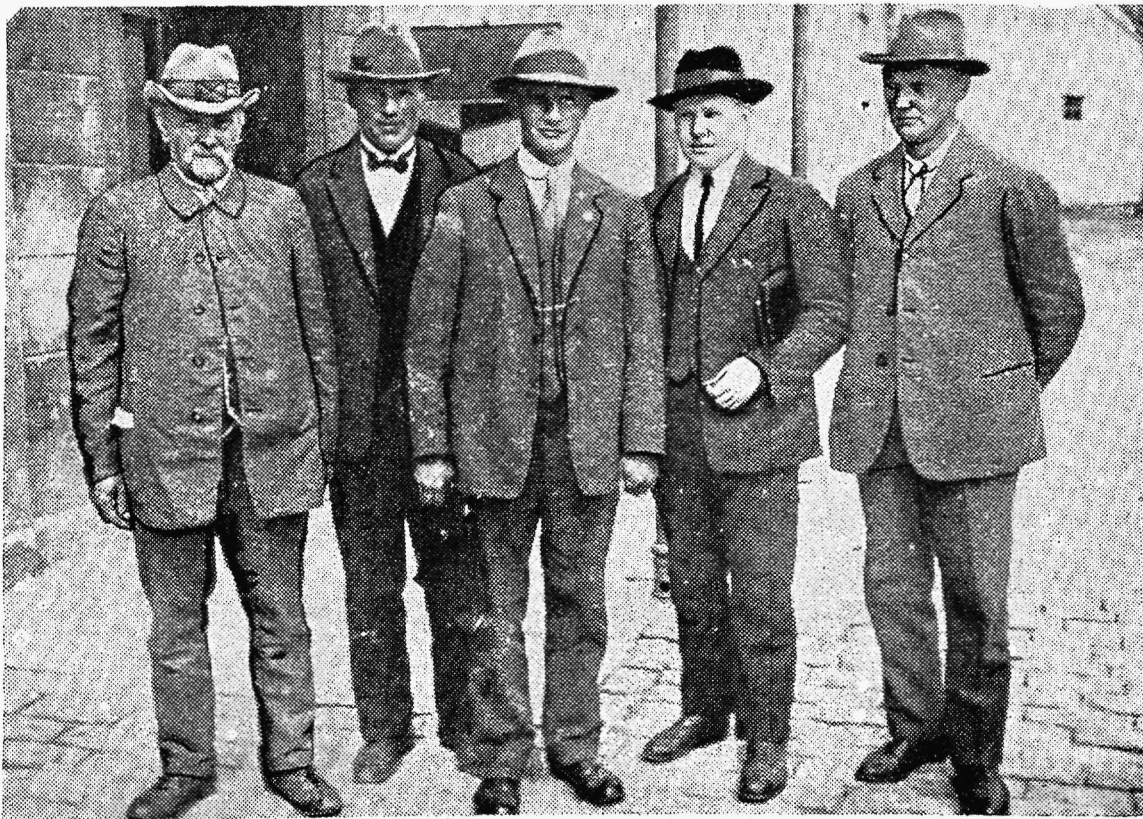
Dr. med. Karl Abraham Hunnius'e poeg dr. Karl Hunnius, kes võttis peale oma isa surma üle Lääne maakonna arsti tegevuse ja püsis selles ametis 1851—1872, andis 1853. a. välja raamatukese „Die Seebäder Haapsals“, milles on rohkesti kasutanud oma isa poolt kogutud andmeid muda kohta. Peatudes alul meriõhul ja veel, toob ta termomeetrilisi tabeleid aastaist 1825—1853 ja käsitleb siis merikümblysi ja nende tarvitamisviisi. Muuseas tähendab ta, et kümblemine supelusmajades merel toimis ilma supelkostiümita, see oli isegi keelatud, et vee toimet mitte vähendada. Pikemalt peatub Hunnius jun. edasi kümblyste toimel, kusjuures huvitavad on mõningad arvud. Aastal 1841 võeti sooje merikümblysi (muda, sooltee ja soojad meriveekümblysed) 1794, aastal 1851 aga 7857, kusjuures mudakümblysi üksi oli juba 6000. Suvel 1833. a. oli Haapsalus supelvõõraid vaid 120, 1840 — juba 289 ja 1850. a. — 952. Vene võimukandjaist oli Haapsalu näinud Hunnius'e poolt kirjeldatud ajal peale keiserliku perekonna

liikmete Kutosov'i, Tolstoi'd, Repnin'i, Tolli, Sumarokov'i ja rida teisi. Hunnius jun. lõpetab oma raamatukese Haapsalu kirjeldusega, muda keemiliste analüüside ja ravi tulemusiga ja üksikute haigusekujude üleslugemisega, tuues paranenute ja mitteparanenute arvusid ajast 1830—1850, ning Haapsalu ajaloo ülevaatega.

Vääriliselt hinnates Karl Abraham Hunnius'e teeneid esimese Haapsalu mudaga ravimise leiutajana, algatas Läänemaa Arstide Selts juba aastat viis tagasi mõtet püstitada temale Haapsalus mälestussammas. Pandi toime ka sellekohane korjandus, kuid kuna kokku saadud summa osutus liiga väikeseks, viis mälestussamba püstitamise lõpule Haapsalu Kaunistamise Selts. Mälestussammas avati 24. juunil 1930 Haapsalu linna (endise Bergfeld'i) supelasutise puiestikus kutsutud külaliste ja rahva rohkel osavõtul.

Mälestussammas, valmistatud kujur Roman Espenberg'i poolt, moodustub K. A. Hunnius'e pronksbüstist, mis toetub umbes kahe meetri kõrgusele alusele. Saaremaa kivist valmistatud alus on lihtsate joontega, kuid hästi väljatöötatud. Büst ise on õnnestunud, olgu et kunstnik oli kasutada oma töö juures vaid üks gravüür-pildike ja sugulaste jutustused supelasutise asutaja hingeelust. Peetakse siiski võimalikuks, et täpsate andmete puudusel on nägu vahest veidi idealiseeritud. Mälestussammas läks maksma 750 kr. ja on tõeliseks ilustuseks Haapsalule. Olgu ehk lõpuks veel nimetatud, et Karl Abraham Hunnius'e mälestuse jäädvustamine langes peaaegu ühte tema 134-da sünnipäevaga. 1931. a. möödub ka 80 aastat tema surmast.

Karksi põllum. delegatsioon Toompea lossi ees Riigivanema juure minekul

Vasakult paremale: Jaak Kivisäkk, Johan Päsuke, Karl Ruubel, Jüri Lossmann, Nikolai Luukas

Ceyloni ja India

Reisimuljeid

3. järg.

3.

Kandy on ka buddhausuliste püha paik ja on palve- ja usurändurite hulkade poolt alati külastatud: asub ju siin Buddha Hambatempel, milles Buddha hammas alles hoitakse. Tempel ise asub Kandy järve põhja-hommiku poolse nurga puiestee ääres ja ei erine millegagi hari- likkudest Buddha templitest, aga tema tähtsus on buddhausuliste määratu. Seda, mis Mekka muhameedlastele ja Jerusalemi kristlastele, on Kandy Buddha Hambatempel — Dalada Maligava — buddhausuliste.

Templi väravast sisse minnes tuleb templi eesk- o- jast, mis ühes värava majaga moodustab nagu ise maja, päris templisse minna, ja selles, teisel korral, leidubki see püha jäänus. Hammast näidatakse ainult suuremate sündmuste puhul ja tähtsamatele reisijatele. Mul ei oleks olnud võimalik seda näha saada, kui mitte tol korral poleks samas võõrastemajas asunud salk ameeriklasi- löbureisijaid, kellele kõikvõimas Cook'i reisibüroo muretses erakordse hamba näitamise, millest siis ka mina Cook'i armust osa võtta sain. Hammast näitama olid ilmunud tähtsamad Kandy's asuvad Buddha vaimulikud, kes andsid seletusi, pääasjalikult suure Buddha elu, tege- vuse ja õpetuse kohta ja ühtlasi ka Buddha usku kui kõige ülemat ja paremat usku maailmas mõõdukalt kiit- sid. Preestrid jätsid minusse mulje, nagu oleksid nad ennem hääsüdamlised rikkad pangahärrad ja kaubanõuni- kud kui jumalasõnasulased. Nende hää riietus, olgugi preestririietuse kujul, nende hästitoidetud kogud ja rahu- likud näod vähe üleoleva ilmega, kõik see ütles, et nad on väga rahul oma maapäälse eluga.

Mis puutub „pühasse“ hambasse enesesse, siis olin ma seda nähes väga pettunud. Hammast on vähemalt 3—4 sentimeetrit pikk, ajajooksul juba kollaseks läinud ja näib ennem metssea kihvana kui inimese hambana. Raske on uskuda, et see hammas on 2 500 aastat vana ja et Buddha — nagu teada, ilusal, täiuslikul, looduse poolt kõigiti, nii seesmiselt kui ka väliselt tasakaalus oleval mehel — oli säärane pikk ebaharilik sea hammas!

Hammast hoitakse kallismetallist kalliskividega ehi- tud kastis, suurel jalgadel seisval kandikul. Hammast olevat rännanud Indiast singaleeside kuningate võimu- päivil Ceyloni Anuradhapurasse — singaleeside pää- linna — ja lõppeks Kandy templisse, kus teda kui kõige suuremat buddhausuliste püha jäänust alles hoitakse, ja iga buddhausuline loeb enesele kõige suuremaks õnneks elus, kui tema Buddha suureks pühaks Ceyloni, Kandy'sse rändab ja siis pidustuste puhul hammast kaugelt näeb, kui seda näidatakse preestrite poolt rahvahulkadele. Buddha usu püha pidulikke rongkäike Kandy's olevat lõpmata huvitav vaadata: ees mitmed kümned toredasti ehitatud elevantid, preestrid uhkes riietuses lippudega ja kümned ja koguni sajad tuhanded usurändajaid. Hom- mikumaa on iseäranis tseremooniade ja toreduse maa: võib arvata, missuguse erakordse vaate pakub euroop- lasele Kandy suur Buddha püha.

Üks noor Buddha preester näitas mulle hiljemini seda templit ja andis Buddha kujude kohta seletusi ning

minuga juttu ajades ütles muuseumis: „Teie kui euroop- lane ja päälegi õigusteadlane ei usu muidugi seda, mida meie teile usuasjust seletame. Teil on teine hing kui meil, seepärast ei võigi teie meist aru saada. Olen ise õppinud Londoni ülikoolis mitu aastat, aga ma ei ole sääl elavate inimeste hingeelu mitte mõistnud ja ei saagi seda kunagi mõistma. Arvan, et samasugused meie aru- saamatud on ka kõik teised eurooplased.“ Preestrit huvi- tas väga meie väike riik ja meie sõjavägi. Et ühemiljo- niline rahvas on iseseisev ja et temal on oma sõjavägi ning et Inglismaa on temaga nagu teise suveräänse riig- iga sõbralikus vahekorras ja et Inglise kuningas meie riigivanemale K. Pätsile kirjutab „Armas sõber“ — see oli preestri- le, olgugi rahulikule buddhausulisele, üsna liig. Jutu lõpuks oli kõige soojem käepigistus ja kutse tagasi tulla Ceyloni ja veel üks väike kink — pisike püha Buddha kuju, mis pidi minule reisil õnne tooma ja mind kõigi õnnetuste ja äparduste eest hoidma. See hetk oli mu elus üks parematest ja kerkib nii mõnigi kord mäles- tustes esile. Reis oli kõigiti meeldiv, ja kujukese olen senini alles hoidnud.

Kandy'st on reisijal kahju lahkuda, ei ole maailmas enam teist säärast kohta, ja kel võimalik, see teeb Cey- lonist mööda sõites väikese käigu Kandy'sse ka teist kord.

Järgmisel hommikul tegin veel jalutuskäigu järve ümbruses ja lähedal mäestik, ning lõunane kiirrong viis mind Ceyloni kesk-sisemaale, Ceyloni südamesse, 1800 meetrit kõrgel asuvasse Nuvara Elya'sse, mida inglane nimetab lihtsalt Nurelia'ks. Nurelia on eurooplaste tun- tud suvituskohd Ceylonis ja oma jaheda kliima poolest nagu puhkekodu kõikidele Ceylonis käijatele, kes troo- pika kliimaga pole ära harjunud. Sõit Kandy'st Nure- lia'sse on vähe huvitav. Alguses kõige lopsakam troo- pika maastik oma eksootiliste taimedega ja puudega, kuid tunni aja pärast ei näe sõidul enam troopika palme ega banaani- pöösaid, vaid metsad on niisugused, nagu Põhja- Aafrika rannas või Hispaanias. Näib, nagu oleks ekvaat- orist juba 30—35 kraadi kaugel. Veel tund edasi, ja kliima muutub ikka karedamaks, kuid jääb siiski umbes lõuna-Itaalia ja Sitsiilia sarnaseks. Maa on enamasti haritud ja igal pool on laialdased tee-istandused, mis kõik kuuluvad inglastele. Teekasvatamine on Ceylonis iseäranis viimasel ajal — päälle ilmasõda — hoogu võt- nud ja Ceylon saabab vähe rohkem kui ühe kolmandiku terves maailmas kasvata- tavast teest turule. Hiina on tee- kasvatamises täiesti varju jäänud ning Ceylonile kõvaks võistlejaks on Hollandi asumaa Java. Teeistandused on nähtavasti kõik suur-põllupidamised. Tee- põllud on vaa- tamisväärsed ja pakuvad huvitavat pilti oma pikkade rohe- liste ridadega, millede vahel töölisel — enamasti naised — töötavad.

Suurema osa sõidu ajal, umbes kolme tunni kestel, näeb ka vahete- vahel nõnda nimetatud Adami mägi — Adams Pik. See mägi on Ceyloni kõige kuulsam mägi, on oma välisuselt aga vähe imposantne. Uhkelt tõuseb

ta üles järsu püramiidina, millel ülemine tipp päält ära lõigatud.

Päikese paistel viskab ta kaugele tumeda varju ja ta ülemises osas olevad paljud järsud kaljused küljed näivad nagu hiiglamüürina mitmesuguses muutavas mahe-das värvivarjundis, selle järele kuidas päikese kiired kaljudele langevad.

Ceyloni kõikidel ränduritel on viisiks ikka Adami mäel käia, ja kui Cook'i reisibüroo juht tema küsimise peale minult eitava vastuse sai, vaatas ta üsna imestunult ja kordas minu *not* enesele tasakesi.

Selle mäega on mitmed legendid ühenduses ja pea-legend on see, et siin mäe peal kalju sees tasasel pinnal leidub umbes meetri suurune inimese jala jälje sarnane ase. Kristlased seletavad, et see jalg olewat esimese inimese Adami jälg, kes loomise järele mäe peal seisnud ja sealt siis alla tulnud ja üle mere lahe niinimetatud Adami silda mööda Indiasse läinud. Muhameedlased jälle leiavad, et see jälg kuulub Muhamedile enesele, ja Buddha usulised muidugi leiavad, et see on tingimata Buddha jälg, ja hindude preestrid näevad selles oma jumala jälge, kes taevast alla tulnud ja siis lootos-lille peal üle mere lahe Indiasse sõitnud. Maa pärisrahvale on mägi igatahes püha mägi ja oma imponeeriva kujuga ja legendidega meelitab ta ka võõraid enese juure. Mäe otsa ronimiseks tuleb Hatton'i jaamas rongilt maha minna ja edasi-tagasi mäel käimiseks kulub $1\frac{1}{2}$ —2 päeva ära. Kahjuks pidin mina mööda sõitma, sest aeg ei lubanud kuidagi kahte päeva lisaks ära viita.

Nurelia on kõigilt poolt mägedest nagu sakilise müüri-ga piiratud ja selles katla sarnases orus on arvata-vasti põline metsesevanteide kodukoht olnud. Nüüdki ole-vat neid siin mägestikus liikumas. Kõrguse tõttu on õhk hästi hõredam kui Kandy's ja on imeselge. Ka tempera-tuur on teine. Soojamõõtja näitas hommikul kõigest 16°C ja päeval 25 — 26°C , nõnda et ilmastik ei erinenud meie juuniku ilmastikust, ja et veel õhk kuivapoolne oli, tundus iseäraliselt karastavana ja tervena. Kohapeal on toredad võõrastemajad ja elu ei erine nendes palju Euroopa mägedes asuvate suurvõõrastemajade suvisest elust. Vahe on aga selles, et kliima on seal ikkagi soojem ja taimestik teine ja et lund ja ka jääd ei näe kusagil kunagi ja et ka isegi kõige jahedamal ajal detsembris ja jaanuari alguses temperatuur ikkagi ööseti väga harva vähe alla 10°C langeda võib.

Peale hea puhkuspäiga ja karske kliima ja looduse-ilu pakub Nurelia muidu vähe võõrale, väljaarvatud Pedro. Kes juba kord Nurelias, see ei jäta Ceyloni kõige kõrgema mäe Piduratallagalla — lühendatult Pedro — otsas käimata. Et Nureliä üsna mäe jalal seisab ja juba 1800 meetrit merepinnast kõrgemal asub, siis ei tee umbes 700 meetriline tõus enam kellelegi suurt vaeva. Tee ei ole kaelamurdev, ei kiskjate loomade ega madude poolst eriti hädaohtlik, ja ilma juhita olin ma umbes 2 tunni kõndimise järele mäe otsas. Ilm oli selge ja vaade, mis selt mäelt avaneb, on jälle täiesti omapärane. Ei saa seda vaadet võrrelda ei Alpi mägede vaatega, ei ka Norra ega Hispaania mägedega. Lõuna, õhtu ja hommiku poolt on saare ääre viivud ja neid ümbritsev majesteetlik India meri näha. Põhjapoolne vaade piirdu-b taevaga ühte sulavasse roheliste džunglisse. Kõikide Ceyloni suuremate mägede harjad ümberringi on siia näha.

Mägede harjad on nagu üksikud hiiglaehitised. Siin leidub ka üksikute mäeharjade näitaja, ringlaud, millel iga mäe nimi ja kõrgus ära tähendatud, nõnda et kergesti võib orienteeruda. Iseäranis võimsalt paistab Adami mäe tugev korpus silma.

Õhk on nii puhas ja taevavõlv on täiesti õrn, läbi-paistev lõpmatu sina. Päikese kiired tungivad kõrguse peale vaatamata veel kaunis suure soojuse jõuga läbi õhu, ja et keskpäeva tõttu päike pea püstjoones kiiri saadab, on soojus 20°C ümber. Ühtegi pilvekest ei ole üleval-pool näha, mõnisada meetrit allpool madalamal liugleb mõni valge pilveraasuke, mis paistab ülevalt vaadates õhus ujuva valge linana. Vaikus ja üksildus ja suure ilma-ruumi ilmlõpmatuse tunne valdab südant. Tunned end nii tühisena ja põrmuna, aga ometi osana sellest suurest Universumist. Ja kõik usulised ilmavaated vaikivad ja tunned, et loodus ja looja mõlemad on lahutamata samad.

Aeg aga ei seisatu. Varjud lähevad pikemaks ja ajamõõtja manitseb tagasiminekuks. Jõuan umbes tunni pärast alla Nureliasse. Et lõuna taevast siin kõige pa-remini näha võib ja et oli selge ilm, siis kasutasin juhust ja veetsin öö kuni kella 4-ni väljas, et vaadelda suurepä-rast ekvaatori taevast ja põhjamaal tundmatuid tähe-kogusid.

Üldiselt pean tähendama, et meie taevaalaotus on tähekoegade poolest rikkam ja mitmekesisem, sest meie Suur-Vanker, Suur-Karu, Sõela ja Varda tähed ja teised leiavad vaevalt enese võrdseid. Lõunapoolne taevaalaotus on üldse tühjem ja sisaldab hõredamalt täheko-gusid, kui põhjapoolne taevas. Kella 1 või 2 ajal tuli Lõuna-Rist nähtavale, mis esineb võrdlemisi kaunis tühjas ümb-ruses iseäranis toredana. Teised tähed jäävad Lõuna-Risti ees nagu varju. Lõunapoolne taeva osa, mida lähem polaarvööle, seda tühjem näib ta olevat.

Nurelias on öösiseks jalutuskäiguks iseäranis sobiv niinimetatud Kuuväli ehk lagendik, mille väikestes jär-vedes kuu selge ja hõreda õhu tõttu iseäranis mõjurik-kalt peegeldub. Troopika mägestiku ööd on meile tund-mata, nende mõju ja võlu meile mõistmata ja kirjeldada neid öid on võimata. On ainult nagu elav muinasjutt, mille kaasa elad ja millest jääb kustumatu mälestus, sest ei kusagil Euroopas, ei ka kodumaal, ei ole võimalik iialgi näha ega tunda midagi sarnast. Et suured usume-hed ikka mäel jumalat näevad ja et rahvas seda usub, sellest võib aru saada, kui viibida troopika mägestikus ja tunda kõiksust enese ümber.

Järgmise päeva hommikul lahkusin Nureliast ja sõitsin autoga teist teed — lõuna poolt kesk Ceylon'i mägestikku, läbi õitsvate teeistanduste, metsade ja põl-dude — Badulla ja Nilgala kaudu üle Bintenna jälle juba tuttavasse Kandy'sse ja sealt otse põhjapoolsesse Ceylo-nisse, teise endisesse singaleeside kuningate kuulsasse pealinna Anuradhapura'sse. See on koht, mida Ceylon'i reisija, kel maal asuva rahva kultuuri vastu huvi, tingi-mata peab külastama. Siin on küll endise suuruse ja hiilge-aja varemed, aga need on veel võimsad kõnelema minevikust nii kanget keelt, et kuulata ja imesta.

Mida Room õhtumaaalastele, Delhi indiaalastele, seda on Anuradhapura tseilonlastele ja iseäranis Buddha usu-listele. Buddha hambatempli külastajad Kandy's ei jäta vaatamata ka endisi Buddha templeid Anuradhapura's, mis küll suuremalt osalt varemetes, aga siiski veel hiig-

lastena tunduvad ja oma mõju sarnaselt Assüüria ja Egiptuse muistsetele ehitustele vaatleja peale avaldavad.

Ei ole küll nendel templite varemotel ja järelejäänud sammastel Kreeka Parthenoni peenkultuuri maitsekust ega iludust, ei Egiptuse Luxori, ei Karnak'i templite kolossaalsust ja nagu lõpmata kõrgusesse taotlevat peamäära, aga nendel on midagi üllatavat, hoopis väljaspool meie kujutlemispiiri, midagi täiesti meile arusaamatut, mida ainult jälle Ceylon'is ja Indias võib leida. Juba templite hiiglasuur välimine kuju on säärane, mis enesesse sümboolselt mahutab, nagu ühte sulatab ruumi ja aja mõisted. Nii on näit. Ruanvella Dagoba olnud umbes 60—80 meetri kõrgune, pooleldi veel alles seisev, külgedelt kokkusurutud tsilindri kujuline kivimürakas, mis väljast altpoolt ümbritsetud veel kolme trepi-astmelise kivimüüri, mille iga aste on paari sülla kõrgune. Väljas templi ümber seisavad kivist raiutud hiiglasõdurite kujud, millede kõrgus 10—12 meetrit. Seespool templis on olnud jälle mitu õuet ja osa, nagu Buddha templitel üldse. Templi katus on olnud kuplisarnane, nagu nad enamasti kõikidel Buddha Dagobadel.

(Järgneb.)

Toim saad. kirjandus

J. MÄNDMETS: MIKK KIVI. Näidend 4 järgus. Tavet Mutsu teatrikirjastus Tallinnas, 1930, nr. 1785. Lhk. 94. Hind ?

Selle raamatu saatesõnas lausub autor ise: „Mikk Kivi — Harjumaalt, Kolga vallast, on ajalooline isik. Ta mõisteti läinud aastasaja keskpaigas Uue talurahva seaduse maksmapanemise nõudmise ja haagikohtuniku löömise pärast: läbi kadalipu ja selle peale kaheks aastaks raskele sunnitööle ja peale selle Siberisse asumisele... Ka Fersen, Kolga omanik, Trithof, Kiiu omanik ja Ahrens, kohalik õpetaja, on õiged nimed.“

Nagu sellest näha, tahab see Jakob Mändmetsa uusim teos olla ajalooline. Ja juba sellisena äratata tähelepanu.

„Mikk Kivi“ annab Eesti talurahva elust ja käärimisest l. s. selge ja usutava pildi. Ebaehtsad on paiguti saksa mõisnikkude omavahelised dialoogid j. m. Nagu Juhan Liiv omas „Käkimäe käos“ nii ka Mändmets „Mikk Kivis“, asudes mõisnikkude keskele, pole enam täitsa „omas vees“. — Kuid — võttes seda näidendit ajaloo seisukohalt ses mõttes, et siin esile manatakse meie rahva mustem ja viletsam ajajärk selle täies karmuses, tahaks esimesel hetkel pahandatuna ja tüdinenuna hüüda: küllalt mineviku õudsete varjude maalimisest, antagu selle asemel nüüd helgeid, tuleviku lootusest ja optimismist hõõguvaid teoseid, kus möödunud aegadest vaigitakse! Ent siis samas selgub, kui tarvilik ometi on see Mändmetsa „Mikk Kivi“ just ka oleviku eestlasele, kes veel ei oska õieti hinnata Vabadussõja ja vabaduse tähtsust. Seda näidendit peaksid lugema kõik need, kes nii või teisiti on astunud Tooma — kuju „Mikk Kivis“ — ossa või kes muidu, taga ajades isiklikku kasu ja oma nahka hoida tahtes, teotsevad võorastes huvides. See on raamat niihästi tõsiisamaalasele kui ka tema vastandile, tulisele ja leigele, tõsisele ja kergele. Ning mitte ainult neile, vaid ka sakslasele, venelasele jne. Sest realistlikus „Mikk Kivis“ on antud kujud, kelle kaudu võib mõista, kuidas Eesti rahvas võis ja pidi vabaks saama — omal jõul. „Kuulmata kangekaelne“, aga ometi ligimese eest välja astuv ja õigust nõudev, ennast ohverdava inimene on — Mikk Kivi.

LOOMING nr. 6, aug. 1930. Lhk. 641—752. Hind 1.75 kr. Sisu: H. Visnapuu: Luuletisi. M. Metsanurk: Asi iseeneses, novell. J. Semper: Luuletisi. J. Barbarus: Põhjast Lõuna, reisikiri Hispaaniast. J. Schütz: Vana voorimees, luuletis. A. Mälk: Ajutine inimene, novell. H. Talvik: Luuletisi. Peale selle ringvaade, arvustusi, välismaalt, Estica, varia.

NÄIDENDITE KATALOG IV. T. Mutsu teatrikirjastus Tallinnas, 1930. Lhk. 201—278. Hind 1 kroon.

INSTITUTE OF HISTOLOGY AND EMBRYOLOGY UNIVERSITY OF TARTU (DORPAT), ESTHONIA, BY HARRY A. KULL, M. D., DIRECTOR OF THE INSTITUTE. Reprinted from Methods and Problems of Medical Education. Seventeenth Series. The Rockefeller Foundation, New York, 1930. Äratõmbes on ka toodud, kriitpaberil, Tartu ülikooli vana anatoomikum, grupp üliõpilasi-arstiteadlasi „tentamenil“ j. t.

M. SILLAOTS, cand. agr. Dipl. Ing., Stud. rer. pol. et nat. oec.: MEIE MAAILMA SAAMINE FÜSIKA VALGUSES. Autori kirjastus Tartus, 24. VII. 1930, M. Hermann'i trükk. trükk. 61 lhk. Hind kr. 2. — Raamat, andes tõestuse eestlase ääretust teadusejanust ja selle tulemustest, tahab 10 põhilausega füüsika seaduste põhjal ümber lükata „Kant-Laplace teoria“ maailma saamise kohta. „Järeltrükk on keelatud, võõrastes keeltesse tõlge ainult kirjaniku nõusolekul lubatud.“

Eessõnas öeldakse: „Käesolev kirjatöö oli mul esialgselt minu suurema kirjatöö, pealkirja al „Eesti rahva tähtsus ajaloos ja rahvateaduses“, sissejuhatavaks peatükiks määratud. Et see töö aga veel aega võtab ja suureks ja kalliks läheb, sellepärast lasksin selle peatüki, seda parema ülevaate pärast veel kolmeks peatükiks jagades, iseseisva kirjatööna trükkis ilmuda. Praegu ei võida veel mitte ütelda, et mineviku uurimine lõpetatud ja silmaga nähtavalt ja käega katsutavalt päevaselge on. Sel põhjusel loodan ja usun minna, et siin ette toodud mõtted õpetlastele uusi mõtteid ja uurimise sihtisi annavad.“

POOLA. Koguteos. Eesti-Poola Ühingu väljaanne Tallinnas, 1930. A/S. „Ühiselu“ trükk Tallinnas. Lhk. 260. Hind ?

Poola koguteos on välja antud Bernhard Linde tegeval toimetusel Poola presidendi külaskäigu puhul Eestisse 10.—11. aug. 1930. See on luksusväljaanne, heal paberil, osalt kriidil, rohkesti illustreeritud ja sisaldab järgmistelt autoritelt huvitavaid kirjutisi: Konrad Libicki: „Poola kaasaegse poliitika alused“; Jüri Uluots: „Poola-Eesti ajaloolised suhted“; Edvard Maliszewski: „Maa ja rahvas“; Stefan Szulc: „Rahvastiku loomulik liikumine“; Henryk Moscicki: „Poola ajalooline ülevaade“ j. m. Teised autorid — kokku 31 — on: N. Treumuth, L. Jakobson, Eugen Maddison, Teodor Toeplitz, Jan Ptaszycy, Leonard Kravulski, Boris Rzepecki, Marjan Rapacki, V. Rosinski, Johanna Kits, Dr. Eugenja Pragier, Tadeusz Strzelecki, Gustav Suits, Bernhard Linde, Zygmunt Lempicki, Helena Radlinska, Mieczyslaw Treter, dr. A. Stender-Petersen, Julja Dickstein-Vielezyska, dr. Vladislav Zavistovski, Karol Stromenger, Stanislaw Jarkovski, Villem Ernits, M. Rytard, Mieczyslaw Orlovicz. Kirjutisi on 36, peale selle Poola kaart ja Varssavi lahingu skeem. Piltide klišeed ja trükk Riigitrukikojal. Kaas Riigitrukikoja offsettrükk.

Koguteos annab täielise ülevaate Poola vabariigist, tema minevikust ja olevikust ja on tüse väljaanne, ainuke sellesarnane meil teiste rahvaste kohta, tänuväärne töö. Tibatillukene on tema kõrval meie põhja velle maa ja rahva kohta omal ajal „Odamehe“ kirjastusel ilmunud „Soome“.

ÕIENDUS.

Elmises nris lk. 12 on korp! Saka!a vil! vil! kogu Pärnu koondise juhat., mitte Viljandi.

Vastutav toimetaja ja väljaandja **Georg Naelapea.**

«Postimehe» trükk Tartus, 1930.

